Dlui Şef Al Staţiei Subcetate
Noroc bun şi Sănătate
Col. Zagorit

Sarmizegethusa III

„Unde cred că s'a găsit Sarmizegethusa Dacică"
Conferinţă, ţinută de *Colonelul C-tin Zagoriţ* în ziua de 15 Ianuarie 1942 la **Institutul de Istoria Naţională** de subt conducerea Domnului Profesor *C. C. Giurescu de la Universitatea din Bucureşti.*

Domnilor Profesori
şi
Tineri studioşi

In cele două broşuri ale mele intitulate Sarmiz. I şi II am căutat să dovedesc, întemeiat pe consideraţiuni militare geografice şi topografice, pe fortificaţii şi alte urme găsite pe teren, precum şi pe interpretarea Tab. Peut., că Sarmiz. Dacică s'a găsit aşezată pe, şi în jurul masivului deluros triunghiular de la Vest de gara Subcetate din Câmpia Haţegului.

In adevăr acest masiv deluros, aproape izolat ca relief, se găseşte aşezat într'un punct geografic şi militar de mare importanţă, şi anume la confluenţa Râului Streiu cu R. Mare şi Farcadinul, unde se încrucişează marile drumuri care vin dinspre pasurile Jiului şi Porţei de Fier Trans. cu drumul care vine din interiorul Transilvaniei pe valea Streiului inferior, precum şi cu potecile care coboară munţii Sebeşului, Retezatului şi Ruscăi, — confluenţe de râuri şi încrucişeri de drumuri, care în toate timpurile au hotărât aşezarea oraşelor mari şi a cetăţilor, cum a fost chiar aici în Dacia cazul aşezărilor dacice de la Tibiscum, Apulum, Potaissa, Napoca, Paroiissum, şi altele, dintre care unele erau prevăzute cu cetăţi dacice, sau praedacice.

Faţă de relieful terenului, acest masiv deluros se găseşte aşezat în centrul câmpiei deschise aci între munţii Sebeşului, Retezatului, Ruskăi şi Apuseni, care o înconjoară şi o apără, *formând în colţul sud-vestic al Transilvaniei un puternic bastion, al cărui reduit îl constitue acest masiv deluros.*

D-l G-l Iannescu caracterizează din punct de vedere militar Câmpia Haţegului astfel, referindu-se chiar la timpul Dacilor: „In timpul Dacilor situaţia Şesului Haţegului, înaintată către Banat, îl apropia de Dunăre, fără a-i pierde nici protecţia munţilor, nici a-i pierde legătura cu interiorul Transilvaniei, făcând din acest şes o bază ofensivă contra Pannoniei", — şi nu mai puţin, adaog eu, o bază ofensivă şi contra Moesiei Sup., precum şi o bază defensivă sau bastion de apărare contra unui atac asupra părţei de Sud-Vest a Transilvaniei; — adică loc potrivit în care să se poată strânge şi depozită armamentul şi aprovizionamentele necesare unui răsboiu, şi unde să se poată adună şi organiză o armată. — Şi aceasta spre deosebire de cele trei cetăţi din Munţii Sebeşului, — Costeşti, Piatra Roşie şi Grădiştea, — dintre care aceasta din urmă se crede că a fost Sarmizegethusa Dacică, dar care din cauza poziţiei, aşezării şi strimtimii lor nu numai că nu puteau îndeplini rolul de baze de operaţiuni, sau pieţe de arme, dar nici cel puţin să intercepteze un drum, sau potecă de munte, fiind aşezate pe creste secundare şi chiar pe pinteni ai acestor creste, unde puteau să fie mascate şi reduse cu uşurinţă prin foame, şi cu atât mai puţin puteau să servească drept capitale de ţări, şi mai ales de capitală a unui rege ca Decebal, care a cutreerat Moesia şi Pannonia, a înfrânt atâtea armate romane *dând lupte în câmp deschis*, şi a ţinut în loc pe Trajan însuşi, 7 ani. Deci aceste trei cetăţi nu a putut servi decât ca cetăţi de refugiu ale şefilor de triburi dacice, aşa cum s'a pronunţat V. Pârvan.

Şi pentruca Decebal să se hotărască să capituleze, de îndată ce armata romană a ajuns în faţa Sarmiz., înseamnă că Sarm. nu era o cetate fără nici o importanţă strategică, cum erau cele trei cetăţi din Munţii Sebeşului, ci reprezentà însăşi inima rezistenţei dacice, care după cum se ştie a fost concentrată în acest bastion din colţul sud-vestic al Transilvaniei în timpul primului răsboiu dacic.

Masivul deluros triunghiular de la Subcetate fiind aproape în total izolat şi având un relief excepţional de avantajos, putea să fie folosit în cele mai bune condiţiuni pentru apărare chiar fără nici un fel de fortificaţie. In special laturile de Vest şi Est, având pantele foarte repezi, erau inatacabile; şi prin ele nu se putea intrà în interiorul masivului, şi ~~şi~~, decât prin câteva vălcele strimte, care se puteau apără uşor de pe înălţimile laterale.

Interiorul masivului era compus din patru compartimente, care constituiau patru puncte solide de sprijin: unul în centru, şi câte unul în fiecare colţ al triunghiului, care se puteau apăra, şi fiecare în parte, şi toate împreună apărând compartimentul central.

Suprafaţa întregului masiv este de aproape 400 de hectare, sau 4.000.000 m. p., ceiace înseamnă că putea primi chiar o armată de circa 50.000 de luptători, ceia ce revine un om pe 80 de m. p.

Perimetrul masivului este de 9 klm., ceia ce înseamnă că se putea apără cu uşurinţă cu circa 36.000 de luptători, socotind câte patru luptători pe metru curent inclusiv rezervele, mai ales când ne gândim că sunt părţi ale perimetrului absolut inaccesibile şi deci inatacabile chiar fără să fie apărate de luptători.

Vălceluşele Barandului şi Pleşiţei fiind largi şi cu fundul aşezat în partea lor centrală şi superioară, înlesneau construirea de locuinţe atât permanente cât şi improvizate în interiorul masivului.

Şi tot în cuprinsul acestor vălceluşe *se găsesc isvoare destul de puternice*, spre a îndestulà garnizoana, în afară de apele care îi udă de aproape perimetrul şi care în acelaş timp îi lărgeau şi îi întăreau spaţiul defensiv.

Pe de o parte *prin poziţia sa* faţă de terenul dinprejur, iar pe de altă parte *prin relieful său*, şi în special prin faptul că se putea intrà şi eşi din interiorul său numai prin câteva vălceluşe uşor de apărat, acest masiv *înlesneà manevra şi lupta în câmp deschis în jurul şi în apropierea sa*, atât în atac, cât şi în retragere şi în apărare întocmai *ca şi în jurul unui castru roman*, deşi are numai trei laturi; şi în aceasta rezidă valoarea mare militară a acestui masiv deluros aşezat aci într'o poziţie strategică de primul ordin.

Fortificaţii se găsesc numai în interiorul masivului, şi anume numai în cuprinsul compartimentului central, subt forma unei circumvalaţii compusă dintr'un şanţ exterior şi un parapet interior, având perimetrul în formă quasi-dreptunghiulară aplicată la formele terenului.

Terenul pe care este aşezată circumvalaţia este înclinat dela Est spre Vest. Are însă atât partea de sus dinspre Răsărit, cât *şi partea de jos* dinspre Apus în cuprinsul văii superioare a Barandului, *aşezate*, reprezentând cam două treimi din cuprinsul circumvalaţiei, a cărei suprafaţă este de circa 20 de hectare, sau 200.000 de m. p.

Incinta nu prezintă aceiaşi tărie peste tot. *Laturile* de Nord-Vest şi Vest, care vin în *atingere* cu laturile masivului, şi care deci *erau* cele mai expuse, erau mai puternic *fortificate* prin şanţul lor enorm, larg de 10 m. la gură şi adânc de 3 m., precum şi prin parapetul lor mai înalt rezultat din pământul scos din şanţ.

In mod aparent fortificaţia a fost făcută din pământ; dar de sigur că parapetul a fost prevăzut cu palisade de lemn, după cum obişnuiau Dacii. Este posibil ca latura de Sud, care este cea mai uşor

de atacat, să fi fost prevăzută cu zid de piatră, care prin dărâmare să fi astupat şanţul care aci este *aproape disparent.* Pe parapetul laturei de Vest am găsit bucăţi de pământ ars, ceia ce poate să însemne că parapetul acestei laturi a fost construit din pământ frământat cu apă (pomesteală) şi ars, fără însă a se exclude eventualitatea că acele bucăţi de pământ ars să fie provenite din vreun incendiu.

Circumvalaţia prezintă *trei porţi sigure:* una în colţul nord-estic, a doua în colţul sud-vestic, şi a treia în mijlocul laturei de Vest, — toate prevăzute cu dispozitive de apărare, *fiecare într'un sistem deosebit,* şi anume: la poarta de Nord-Est în formă de cârlig; la poarta de Sud-Vest pilon central pentru deschidere dublă; iar la poarta de Vest caponieră detaşată în formă de mic cap de pod.

Şi latura de Est prezintă urmele a trei porţi, care, deşi d-l prof. Floca crede că sunt făcute în urmă pentru necesităţile de exploatare ale pădurii, eu cred totuşi că sunt originare ale cetăţii, deschise pentru necesităţi tactice de manevră, deoarece nu văd unde ar fi putut duce drumurile, — şi încă în număr de trei, care ar fi trecut incinta prin cele trei locuri; nu mai vorbesc că din interiorul părţei superioare a cetăţii ese prin poarta de Nord-Est un drum, care are legătură cu drumurile din jurul circumvalaţiei, şi prin care se suprasatisfac necesităţile de transport ale acestei părţi a cuprinsului circumvalaţiei, care sunt foarte mici.

Existenţa acestor trei porţi pe latura de Est, ne îndreptăţeşte să credem că şi latura de Sud, a avut două porţi, aşa cum se arată pe Columna lui Trajan, după cum vom vedea.

Perimetrul circumvalaţiei este de 1800 m., având nevoe deci de circa 8000 de luptători, spre a fi apărată, socotind tot 4 luptători pe metru curent de front, inclusiv rezervele.

Aceste urme existente pe teren lasă impresia unei fortificaţii slabe, care nu ar concordà de loc cu renumele de care se bucură Sarmiz. Dacică, atât în lumea ştiinţifică, cât şi în lumea profană.

Acest renume însă se datoreşte înfăţişerii unor imense fortificaţii reprezentate pe Columa lui Trajan *în scenele celui de al doilea războiu dacic,* fortificaţii pe care Romanii le atacă în lupte grele, şi care s'a crezut în mod greşit că reprezintă Sarmiz.; dar în realitate reprezintă cu totul altă fortificaţie *aşezată în alt loc,* şi în care Decebal şi a organizat centrul rezistenţei pe care a opus-o lui Trajan în cel de al doilea războiu, *aşa cum am arătat în lucrarea pe care am întocmit-o asupra Războaelor lui Trajan cu Dacii;* în timp ce Sarmiz. propriuzisă, pe care Trajan a cucerit-o la sfârşitul primului războiu dacic şi

subt poala căreia s'a petrecut actul supunerii Dacilor, act reprezentat în scena No. 75 de pe Columna lui Trajan, este o fortificaţie cu totul slabă. Şi este atât de slabă încât a făcut pe Paribeni să zică despre ea: „încă o înaintare, şi armata romană ajunge la o cetate *di esotico aspetto architectonico*, înaintea căreia Dacii depun armele". Iar T. Antonescu era de părere că după aparenţe fortificaţiile Sarmizegethusei nu erau terminate, iar *aggerul* care se vede pe columnă în colţul de sus al cetăţii, ar fi o fortificaţie dacică improvizată spre a completà incinta.

Ceva mai mult: atât din descrierea lui Dio Cassius, cât şi din reprezentările de pe Columna lui Trajan nu reese de loc că Romanii ar fi atacat Sarmiz. la sfârşitul primului răsboiu, ceia ce poate să însemne că Decebal a cerut pace înainte ca Trajan să fi început atacul Sarmizegethusei; şi aceasta, din cauză că fortificaţiile acestei cetăţi erau slabe.

De aceia, privind urmele de fortificaţie de pe dealurile de la Subcetate, şi găsindu-le slabe, părerea mea este, că nu trebue pentru acest motiv să ne îndoim că sunt urmele Sarmizegethusei; mai ales când ne gândim, că, dacă Decebal s'ar fi închis cu armata în Sarmiz. şi ar fi încercat ca să reziste aci atacurilor romane, şi Sarmiz. ar fi fost cucerită prin asalt, desigur că Trajan ar fi încheiat altă pace, iar Decebal i-ar fi împodobit carul de triumf la Roma.

Nu este exclus însă ca Decebal să se fi retras cu armata în Sarmiz., să fi încercat să o apere, — Romanii să fi pătruns în interiorul masivului deluros şi să fi început să atace cetatea; — în care caz aggerul din colţul de sus al cetăţii din scena 75 să reprezinte lucrările romane de atac; — şi Decebal, prevăzând sfârşitul, să fi cerut pace înainte de căderea cetăţii.

In afară de fortificaţiile, pe care le-am descris în mod sumar, în cuprinsul şi în jurul masivului deluros de la Subcetate, s'a găsit:

— Pe platoul cota 438, care formează cel mai puternic punct de sprijin al acestui masiv, zic, s'a găsit cioburi de oale despre care oameni spun „că nu sunt de la oameni de ai noştri";

— In satul Subcetate se găseşte o temelie de zid lungă de circa 80 m., construită din cărămizi romane, *fapt constatat precis de mine;*

— Pe câmpul de peste Streiu dinspre satul Bucium se găsesc risipituri de ruine de origină neprecisă, *probabil romane;*

— Iar la confluenţa Streiului cu R. Mare şi cu Farcadinul, în jurul cotei 301, se găsesc risipituri de *ruine romane sigure.*

D-l Prof. Floca, într'un articol publicat în ziarul „Inainte" din

Deva, şi difuzat în sferele intelectuale pe două foiţe, arată că „în oarecare săpături făcute acolo s'au găsit urme de chirpiciu şi oarecare cioburi, care ar dovedi cu mare bună voinţă o foarte săracă aşezare preistorică, lucruri care vor fi arătate într'o publicaţie de către cei carii au făcut săpăturile.

Nu ştiu în ce loc s'au făcut săpăturile, şi nu ştiu dacă a apărut publicaţia promisă, dar înţeleg că nu s'au făcut săpături sistematice spre a se vedeà ce este cu temelia de zid roman din satul Subcetate, nici ce înseamnă risipitura de construcţii de pe câmpul Buciumului şi mai ales de la cota 301, şi nici dacă cioburile au fost găsite pe platoul cota 438, *unde eu cred că s'a găsit prima aşezare dacică, sau predacică de aci.*

Afară de cele arătate mai sus, numirea de Subcetate dată satului de subt poala de Est a masivului deluros, ne dovedeşte, fără îndoială, că pe dealurile de deasupra satului s'a găsit în trecut o cetate, şi că deci nu se poate să nu se găsească nimic, sau că a fost un staul de vite, sau că şanţurile, şi parapetele de acolo, care se încheie în forma unei circumvalaţii prevăzute cu porţi apărate cu cârlige, caponiere şi piloni, ar fi forme naturale ale terenului, aşa cum s'a pronunţat la un moment dat d-l Prof. Daicoviciu cu mult risc ştiinţific.

Nu mai puţin numirile de Varalja, Orlja şi Oralia, date satului de la Sud şi câtorva puncte dinprejur, arată că aci a fost, cândva, *ceva mai mult decât o cetate*: probabil un oraş întins înjurul masivului deluros triunghiular, şi în jurul confluenţei celor trei râuri, care se unesc subt poala acestui masiv, oraş *care îşi avea cetatea naturală în masivul deluros triunghiular, iar reduitul în circumvalaţia descrisă mai sus.*

Şi faptul că în prezent singurul oraş al Câmpiei Haţegului este aşezat aci, chiar după ce Romanii prin înfiinţarea oraşului lor la Grădiştea H., la extremitatea vestică a acestei câmpii, au căutat să mute centrul economic şi administrativ în acea parte, dovedeşte că centrul logistic al Câmpiei Haţegului este aci, şi deci şi oraşul dacic anteroman a fost tot aci.

Dealtfel construcţia romană de la Subcetate, care de sigur că a existat şi în timpul cât a durat Sarmiz. Romană de la Grădiştea H., ne dovedeşte că centrul dacic de aci nu a putut să fie desfiinţat şi că a vieţuit împreună. Şi cred că temelia de zid roman de la Subcetate face parte dintr'o mare construcţie romană care a putut să reprezinte eventual chiar cazarma garnizoanei romane lăsată în Sarmizegethuza

după sfârşitul primului războiu dacic, aşa cum arată Dio Cassius, şi care apoi a continuat să stăpânească răspântia de aci.

O altă dovadă pe care am adus-o în sprijinul afirmaţiunii mele rezultă din aplicarea pe teren a datelor arătate în T. Peut.

Având în vedere stadiul de transformare etimologică a numelor localităţilor, se crede că aceste table (hărţi) au fost întocmite în secolul IV după Chr., adică după anul 300, sau mai bine zis la un sfert de veac cel puţin după părăsirea Daciei; dar probabil şi după date adunate mai dinainte. Pe aceste tabele sunt arătate, atât numirile de localităţi, cât şi drumurile precum şi distanţele dintre ele, reprezentate în mile romane.

Pe drumul dintre Tierna (Orşova) şi Apulum (Alba Iulia) reprezentat în TP. se găseşte o localitate numită Sarmategte. Toţi archeologii recunosc în această numire numele de Sarmiz. Dar este chestiunea, dacă subt numele de Sarmategte se ascunde numele fostei capitale a Daciei Romane numită la început Colonia Dacica, apoi Colonia Ulpia Trajana Augusta Dacica, şi supranumită mai târziu Sarmizegethuza, care se ştie sigur că s'a găsit la Grădiştea H., — sau se ascunde Sarmiz., fosta capitală a lui Decebal, pe care eu o numesc Sarmiz. Dacică.

Acum se ştie sigur că Sarm. Dacică nu s'a găsit la Grădiştea H., unde s'a crezut un timp că s'a găsit, deoarece în săpăturile de acolo nu s'a găsit nici o urmă dacică, şi mai ales pentrucă Dacii nu obişnuiau ca să-şi facă cetăţile în câmpie şi fără nici un obstacol natural de apă; şi a început să se creadă, după cum am spus mai 'nainte, că s'a găsit în una din cele trei cetăţi din Munţii Sebeşului.

Eu cred că staţiunea Sarmategte de pe T. Peut. reprezintă Sarm. Dacică, şi că s'a găsit pe, şi în jurul masivului deluros de la Subcetate. Şi afirm aceasta, deoarece distanţele arătate în T. Peut. se potrivesc cu aşezarea de la Subcetate, şi nu cu aşezarea de la Grădiştea H., unde se ştie sigur că s'a găsit Sarmiz. Romană.

Mai întâiu trebue să arăt, că din studiul distanţelor în număr de 100, arătate în segmentele VI şi VII ale T. Peut. relative la Dacia şi aplicarea lor pe hărţile moderne faţă de localităţile antice a căror localizare este stabilită, am constatat că aceste distanţe sunt însemnate exact şi că ne putem întemeià pe ele, spre a localizà staţiunile arătate în aceste tabele şi a căror localizare nu s'a făcut pe altă cale.

Dar cu toate că în totalitatea lor distanţele se potrivesc, cu toate acestea s'a strecurat şi unele greşeli, pe care le putem recunoaşte şi explica uşor faţă de poziţia localităţilor cunoscute.

Astfel, între Bereo (Beroe) localizat la V. Hogii, la Nord de Ostrov, şi Troesmis localizat sigur la Igliţa, la Sud de Măcin, sunt însemnate XXL de mile romane, sau 44 de klm., ceia ce nu corespunde cu distanţa dintre aceste localităţi, ori cum am măsură această distanţă. Deci o primă greşeală.

Al doilea, după distanţele arătate în T. Peut. localitatea Oescus se localizează la Ostrov mult la Vest de gura Râului Isker, iar Vio se plasează la Besli la gura Iskerului, unde se crede că s'a găsit Oescus. Dacă localitatea Oescus a fost localizată pe altă cale *în mod sigur* la Besli, la gura Iskerului, atunci în T. Peut. s'a comis o nouă greşeală însemnându-se Vio în locul lui Oescus, şi Oescus în locul lui Vio. Deci o a doua greşeală.

Al treilea, între Tierna şi Ad Mediam sunt însemnate pe T. P. 11 (XI) mile romane, sau 16, 29, klm. Cum Tierna a fost localizată în mod sigur la Orşova, iar Ad Mediam la Mehadia, între care localităţii sunt circa 24 klm., sau XVI mile rom., rezultă că distanţa de 11 m. r. a fost însemnată greşit, şi anume, din numărul XVI a fost omisă cifra componentă V. — Deci o a treia greşeală.

Deci, deşi exacte, T. Peut. prezintă greşeli de natura celor arătate, şi anume, în proporţie de 3 greşeli la suta de distanţe.

Afară de aceasta, din măsurătări, am constatat că distanţele arătate în T. P. prezintă diferenţe de 1—3% în plus, sau în minus, diferenţe rezultate:

1) Din cauză că distanţele dintre localităţile însemnate în T. P, sunt arătate numai în numere întregi de mile, pe cât timp în realitate, de sigur, că au fost şi fracţiuni de milă în plus sau în minus.

2) Nu cunoaştem traseul drumurilor în amănunţime spre a putea localiză şi măsură exact drumurile arătate în T. P.

3) Nu ştim dacă drumurile erau măsurate incontinuu, adică şi prin interiorul localităţilor, sau numai între marginele localităţilor.

4) Nu avem însemnate pe hărţi la scară mare locurile în care au fost găsite urmele localităţilor antice a căror identificare a fost făcută în mod sigur; şi aceasta tot în scop de control.

5) Nu totdeauna unde găsim o cetate dacică sau un castru sau castel roman, înseamnă că în acel loc s'a găsit şi staţiunea cu acelaş nume arătată în T. P.

Şi în fine 6) S'au putut comite greşeli de una milă la însemnarea ţifrelor latine de la 1 la 4, de la 6 la 9, de la 11 la 14, şi aşà mai departe.

Deci, deşi însemnările din T. P. sunt scrise cu îngrijire, şi 97% găsite exacte la verificare, totuşi printre ele s'au putut strecură greşeli ca la orice lucrare oricât de exactă.

Faţă de cele arătate mai sus, să vedem cum se plasează pe hartă staţiunile de pe drumul Tierna-Apulum, drum pe care se află staţiunea Sarmategte.

Plasând Tierna la Orşova şi Admediam la Mehadia, staţiunea care urmează imediat după Admediam, şi anume *Pretorio*, se localizează la gara Cornea-Domaşna, până unde după T. P. sunt XIV m.

r., sau 20,734 klm., iar distanța între aceste localități, măsurată pe c. f. r. și pe șosea, este de 21 klm., și unde această stațiune a fost localizată de Ukert, Kiepert și Tocilescu.

Ad Pannonios se localizează la Kriva-Teregova, până unde după T. P. sunt IX m. r., sau 13, 329, klm., și unde această stațiune a fost localizată de Goos.

Și pentru că între Mehadia, și Kriva, atât calea ferată, cât și șoseaua actuală fac numeroase sinuozități, și deci, și șoseaua romană a putut avea tràseul frământat, mă simt dator să arăt în mod special, că între Admediam și Ad-Pannonios distanța pe T. P. este de XXIII m. r., sau 34 de klm., iar distanța între Mehadia și Kriva este pe c. f. r. de 34 klm., iar pe șosea este de 35 klm., adică aproape la fel.

Gaganis se plasează la Slatina Timișului, unde a fost localizată de toți archeologii, și până unde sunt exact 13, 329 klm. sau IX m. r., atât cât este arătat în T. P.

Masclianis se localizează la marginea de Sud a Caransebeșului, până unde sunt 16 klm. sau XI m. r., atât cât este arătat în T. P.

Stațiunea următoare, pe care eu o citesc *Civisco* și o socotesc ca fiind altă localitate de cât Tivisco, se localizează la gura Râului Bistra Mărului, până unde măsurând pe șoseaua actuală fără a trece prin Jupa (Tibiscum), sunt 20,734 klm. corespunzători celor XIV m. r. arătate în T. P. între Masclianis și Civisco.

Agnavie se localizează la Bucova, până unde măsurând de la gura Bistrei Mărului sunt alți 20,734 klm, corespunzători celor XIV m. r. arătate în T. P. între Civisco și Agnavie.

Pons Augusti se localizează la Grădiștea-H., până unde sunt măsurați de la Bucova 11, 848 klm. corespunzători celor VIII m. r. arătate în T. P. între Agnavie și Pons Augusti.

Iar *Sarmategte* se plasează la Subcetate, până unde sunt, măsurați de la Grădiște, circa 22 klm. corespunzători celor 15 m. r. arătate în T. P. între Pons Augusti și Sarmategte.

Și astfel ajungem să localizăm Sarmategte, nu la Grădiștea-H., unde știm sigur că s'a găsit Col. Ulp. Tr. Aug. Dacica Sarm., sau Sarm. Romană, ci la Subcetate, unde am presupus că s'a găsit Sarmiz. Dacică.

S'ar putea afirmà că eu am reușit să localizez prin ajutorul datelor arătate în T. P., Sarmategte aci la Subcetate numai pentru că am corectat distanța dintre Tierna, și Admediam.

Da, așa ar fi la prima vedere, dar trebue să se știe:

1) Că corectura făcută însumează numai 7,405 klm., pe cât timp distanța dintre Grădiștea H. și Subcetate este de 21 klm; și deci dacă nu am fi făcut corectura, stațiunea Sarmategte s'ar fi localizat la 7 klm. la Vest de Subcetate, și la 14 klm. la Est de Grăd.-H. iar nu la Grădiștea-H.;

și 2) Corectura aceasta nu am făcut-o în mod arbitrar, ci întemeindu-mă pe faptul sigur că Admediam s'a găsit la Mehadia de astăzi, și justificând-o printr'o eroare de scriere acceptabilă.

S'ar mai putea zice că stațiunea pe care eu am citit-o Civisco

ar putea fi Tivisco, care se ştie sigur că s'a găsit la Jupa, la confluenţa Bistrei cu Timişul; şi că, dacă am măsurà de acolo distanţa înscrisă în T. P. între Civisco şi Sarmategte, am localizà această din urmă localitate la Grădiştea-H. — Nu se potriveşte nici aşa, deoarece distanţa dintre Civisco (presupus Tivsco) şi Sarmategte este de XXXVII m. r. sau 54,797 klm., pe cât timp distanţa între Jupa şi Grădiştea-H. este de 46 klm., adică mai puţin 8,797 klm., ceia ce este inadmisibil pentru o distanţă de 50 klm.

S'ar putea crede, că localizând Sarmategte adică Sarmiz. Dacică la Subcetate, nu se mai potrivesc distanţele arătate în T. P. până la Apulum, care se ştie sigur unde s'a găsit.

Slabă speranţă pentru cei ce combat părerea mea, căci, din contră, distanţa de 53 m. r. sau 78,493 klm. dintre Samategte şi Apulum se potriveşte perfect cu distanţa dintre Subcetate, unde eu localizez Sarmategte, şi Alba Iulia, unde se ştie sigur că s'a găsit Apulum. Şi potrivirea perfectă a acestei distanţe constitue o probă care nu se poate înlăturà sau contestà.

Şi mai este ceva: avem dincolo de Sarmatege staţiunea Adaqaas care a fost localizată în mod sigur la Calanul Mic. Distanţa dintre Sarmategte şi Adaquas este de 14 m. r., sau 20,734 klm.. Dacă măsurăm distanţa dintre confluenţa râurilor de la Subcetate şi *ruinele băilor romane de la Calan*, găsim aproape exact aceiaşi distanţă, ceia ce dovedeşte că Sarmategte este bine localizată la Subcetate; iar dacă măsurăm distanţa dintre Calan şi Grădiştea H. găsim: în linie dreaptă, pe unde nu a putut trece şoseaua romană, 31 Klm., care corespund cu XXI m. r.; prin Haţeg pe şoseaua actuală, 35 klm., sau XXIII m. r.; iar pe la confluenţa Streiului cu R.-Mare, aproape 40 klm. sau XXVII m. r., distanţe care sunt mult departe de distanţa de XIV m. r., sau 20,734 klm., ceia ce înseamnă că nici faţă de Adaquas, Sarmategte nu se plasează la Grădiştea H., chiar dacă am voi să facem în vreun chip acceptabil corectarea numărului roman XIV prin XXI, XXIII sau XXVII, aşa cum am făcut corectarea numărului XI prin XVI cu intercalarea cifrei V latin.

Aşadar cred că prin aplicarea pe teren a datelor arătate în T. P. corectate numai cu 5 m. r. pentru distanţa dintre Tieraa şi Admediam, corectare, nu voluntară şi discreţionară, ci întemeiată pe date archeologice necontestate şi justificate acceptabil printr'o presupusă greşeală a desenatorului, se dovedeşte că staţiunea Sarmategte se plasează la Subcetate şi se identifică cu Sarmiz. Dacică, nu cu Sarmiz. Romană, care se ştie sigur că s'a găsit la Grădiştea H..

S'ar putea pune următoarea întrebare: ar putea oare să fie numită Pons Augusti localitatea care avusese numele de Col-Ulp-Tr-Aug-Dac.-Sarm. în momentul părăsirii Daciei de către Romani? Eu cred că da, deoarce în sec. IV, când au fost întocmite T. P. Dacia fiind părăsită deja de mult, nu va mai fi rămas din Sarm. Romană, distrusă probabil de barbari chiar mai dinainte, decât podul de peste Clopotiva, care va fi fost numit Pons *Augusti* în amintirea Ulpiei *Auguste*.

Să trecem mai departe:

Subt Hadrian s'a dat Coloniei Dacica numele de Col. Ulp. Tr. Aug. Dac. cu supranumele de Sarmiz.

De ce?

D-l Prof. Daicoviciu crede că acest supranume i s'a dat probabil în scopul ca să arate că noua ctitorie a lui Trajan pe pământul Daciei Romane a luat de drept locul vechei capitale a Daciei Libere, sau poate pentru că Sarmiz. în limba Dacică nu era un nume propriu, ci un atribut indicând reşedinţa regească, sau scaun domnesc. Eu nu cred să fie aşa, deoarce dacă cuvântul Sarmizegethusă ar fi însemnat reşedinţă regească, Ptolemeu nu i-ar mai fi adăogat numelui Sarmizegethusa atributul de Basileion, care înseamnă acelaş lucru.

Eu cred că acest supranume a fost dat nouei capitale a Daciei Romane, pentru că se găsea în apropierea vechei capitale a Daciei, sau, ceia ce cred mai probabil, pentrucă întreaga Câmpie a Haţegului se va fi numit Sarmizegethusa, după cum în prezent se numeşte cu numele de Haţeg, şi câmpia, şi oraşul de lângă confluenţa Streiului cu R.-Mare şi Farcadinul.

Şi privind lucrul aşa, se exclude şi părerea că Sarmiz. s'ar fi găsit în Munţii Sebeşului, de unde nu ar fi putut să influenţeze supranumirea nouei capitale a Daciei Romane.

D-l Prof. Daicoviciu mi-a comunicat personal că Sarmategte nu nu poate să fie Sarmiz. Dacică, deoarce T. P. reprezintă numai lumea romană.

Mai întâi Dacia în sec. IV nu mai făcea parte din imperiul roman, şi deci nu mai reprezenta lumea romană.

Apoi, oare Azizis şi Berzobis, şi altele la fel, reprezentau numai lumea romană?

Şi dacă Sarmategte din T. P. reprezintă localitatea Col. Ulp. Tr. Aug. Dac. Sarmiz., de ce numele acestei localităţi nu s'a păstrat întreg sau cel puţin subt forma evoluată entimologiceşte a numelui Sarmiz., aşa cum s'au păstrat numele celorlalte localităţi? De sigur pentru că reprezintă numele Sarmiz. Dacice, care în popor se numea altfel.

Nu cunosc cuprinsul în întregime al inscripţiei pusă la Roma de către bunicii săi, pe piatra de mormânt a unui soldat de *naţionalitate dacă*, spre a mă pronunţă dacă acest soldat a cărui patrie se numea Sarmiegete şi care, ca *eques singulares*, făcea parte dintr'o unitate auxiliară neregulată, şi deci compusă din ostaşi carii nu erau cetăţeni romani, putea să fie originar din Sarm. Romană, sau din Sarm. Dacică.

Geograful Ravenat care a întocmit geografia sa în sec. VII d. Chr. numeşte Sarmiz.,-Sarmazege.

N. Densusianu în lucrarea sa *Dacia Preistorică* (p. 1018) vede în partea a doua a acestui cuvânt, şi anume în *azege*, numele oraşului Haţeg din apropiere de dealurile de la Subcetate, şi afirmă că Sarm. Dacică trebue că s'a găsit pe locul acestui oraş, care poartă acelaş nume cu Ţara Haţegului.

Din această explicaţie etimologică reţin numai că Sarm. Dacică s'a găsit cel puţin în cuprinsul Câmpiei Haţegului care va fi purtat şi ea numele de Sarm., aşa cum am afirmat mai sus, şi nu în M-ţii Sebeşului.

Citind în Dacia înainte de Romani a lui Tocilescu paragraful despre etimologia numelui Sarmiz., găsesc că nişte învăţaţi unguri, dau acestui nume următoarea etimologie:

— Sarmis = nume de persoană
— zegeth = insulă
şi usa = casă.

Deci casa - insulă a lui Sarmis.

Dacă este posibilă o astfel de etimologie, şi dacă va fi fiind aşa, atunci numirea de Sarmiz. se potriveşte cu localizarea de la Subcetate, unde masivul deluros *izolat*, precum şi faptul că este înconjurat pe două din trei părţi de ape, îi dă înfăţişarea unei insule, unde va fi fost clădit palatul Regelui Sarmis. — Şi unde punem, că acei învăţaţi unguri au propus această etimologie fără să bănuiască că Sarm. Dac. s'ar fi putut găsi pe dealurile de la Subcetate.

In fine ultimul argument îl bazez pe interpretarea scenei 75 de pe Columna lui Trajan.

In ce priveşte reprezentările de pe columnă archeologii sunt împărţiţi în două: unii cred că aceste reprezentări sunt atât de complete şi de exacte, încât ne putem întemeia pe ele spre a reconstitui mersul răsboaelor dacice; iar alţii cred din contră, că sunt simbolice şi prin urmare nu ne putem întemeia pe ele, spre a reconstitui aceste răsboaie.

Eu studiind scenele columnei timp de patru ani, — şi cred că am dreptul şi competenţa să fac acest lucru, deoarece aceste scene reprezintă fapte militare de arme, şi pentru că am şi pregătirea geografică şi topografică necesară, pregătire, pe care, după cum mi-am dat seama, nu au avut-o archeologii carii au interpretat aceste sculpturi, — şi având în vedere că acest monument a fost construit între anii 107-114, când Trajan se găsea la Roma, înainte de a pleca în răsboiul contra Parţilor, de unde nu s'a mai întors viu, şi deci scenele de pe columnă au fost sculptate după indicaţiile şi subt directa sa supraveghere, cred că ne putem întemeia în foarte mare măsură pe reprezentările columnei pentru a reconstitui evenimentele care s'au petrecut în timpul celor două răsboaie dacice, pe care le-a condus sau la care a asistat Trajan, şi în special evenimentele mai importante. — Şi aceasta deoarece este inadmisibil ca Trajan să fi lăsat să se sculpteze scene fanteziste pe un monument atât de majestos şi pe care l-a ridicat cu imense greutăţi, spre a-i servi de mormânt, şi spre a comemoră faptele de arme pe care le-a săvârşit în cursul celor două răsboaie dacice.

Scena No. 75 de pe columnă reprezintă actul supunerii Dacilor subt poala unei cetăţi.

Având în vedere importanţa extraordinară a acestui eveniment, care încunună 2 - 3 ani de sforţări, şi mai ales pentrucă se cunoştea

precis şi sigur locul în care s'a petrecut, trebue să admitem că scena a fost executată cu o grije deosebită şi deci cât mai apropiată de realitate.

Toţi archeologii şi istoricii interpretatori ai columnei, afară de Davies sunt unanimi în a recunoaşte, că cetatea subt poala căreia se petrece acest eveniment este Sarmizeg, desigur cea dacică, deoarece cea romană nu luase însă fiinţă.

Nu cunosc motivele pentru care Davies nu recunoaşte Sarmiz. în cetatea din scena 75, deoarece lucrarea acestui istoric, ca şi ale tutulor istoricilor englezi carii s'au ocupat de răsboaele lui Trajan cu Dacii, nu le-am găsit în biblioteca Academiei Române, deşi le-am căutat cu insistenţă împreună cu domnii funcţionari de acolo. Dar oricare ar fi aceste motive, îmi este suficient că Paribeni nu-i împărtăşeşte părerea, ba încă afirmă că Davies o susţine „a torto", adică pe nedrept şi încâlcit.

Astfel fiind să procedăm la compararea cetăţii reprezentată în scena 75 de pe columnă, şi subt poala căreia se petrece actul supunerii Dacilor, — cu cetatea de pe dealurile de la Subcetate, spre a vedea dacă poate să fie una şi aceiaş.

De sigur că nu vom putea face comparaţia decât cu ce a mai rămas din această cetate, şi anume:

— cu terenul pe care este aşezată;
— cu aşezarea perimetrului pe teren;
— şi cu locul porţilor care se cunosc.

Dela prima privire a scenei panoramice No. 75 de pe columnă se vede că cetatea Sarmisegethusei era aşezată pe un teren înclinat de la dreapta la stânga, cum privim scena, adică dinspre Răsărit spre Apus, aşa cum se vede şi pe hartă şi pe schiţa panoramică a circumvalaţiei de la Subcetate, pe care am întocmit-o, — şi ceia ce este mai surprinzător, latura de Sud a acestei circumvalaţii dinspre Valea Barandului, latură subt care eu cred că s'a petrecut actul supunerii Dacilor, are aproape aceiaşi închinare cu latura cetăţii reprezentată în scena 75 de pe columnă, şi anume cam 1/4,5 sau 13 grade.

Iată şi poarta, care se vede în colţul din stânga jos al cetăţii de pe columnă, o găsim în colţul de jos dinspre Sud-Vest al circumvalaţiei de la Subcetate, ba încă şi cu fronton dublu, care aminteşte apărarea pilon din mijlocul porţii de pe teren.

Cele două porţi, care se văd pe columnă proectate în latura subt care se petrece actul supunerii, probabil să se fi găsit pe latura de Sud a circumvalaţiei de la Subcetate, dar acum nu se mai văd, din cauză că această latură este aproape disparentă pe teren. Şi mă gândesc, dacă nu cumva această latură fiind construită din zid de piatră, după cum am spus, zidul, prin dărâmare, să fi umplut şi să fi făcut să dispară urmele acestor porţi.

Şi terenul se potriveşte:

— Dealul pe care este aşezată partea de sus a zidului cetăţii, este dealul cota 440, care serveşte de etaj superior al cetăţii.

— Iar înălţimea cu vârful retezat (platou) din dreapta scenei 75 de pe columnă, despărţită printr'o şea de înălţimea pe care este aşezată cetatea, reprezintă cred cu multă apropiere platoul cota 438, adică compartimentul din colţul nord-estic al masivului deluros triunghiular, — şi ca siluetă, şi ca aşezare, şi ca poziţie pe teren.

Identificând şi localizând asfel scena 75 de pe columnă, cred că actul supunerii Dacilor s'a petrecut subt poala laturei de Sud a cetăţii Sarmiz., în partea de mijloc a vălceluşei Barandului, care se prezintă subt forma unei pajişti, aşezată, largă de 80 - 200 m. şi lungă de circa 700 m., adică în suprafaţă de 100.000 mp., putând încăpea întreg actul-paradă al supunerii reprezentat pe columnă.

Şi mai este o concluzie de tras din scena 75, şi anume: dacă cetatea reprezentată în această scenă este în adevăr Sarmiz., *şi eu cred împreună cu toţi interpretatorii columnei că ea este*; — şi dacă această scenă panoramică reprezintă cât se poate de exact înfăţişarea Sarmisegethusei, — şi eu cred că o reprezintă exact pentru motivele pe care le-am expus mai 'nainte; — şi cum *cetatea reprezentată în această scenă (75) nu are nici pe departe asemănare cu cetăţile de la Costeşti, Piatra Roşie şi Grădiştea Muncelului, care toate sunt construite pe mameloane-pinteni, nu pe coaste înclinate ca cea de pe columnă; — subt formă de incinte rotunde sau elipsoidale, triple şi chiar incincite, cum este cazul cu cea de la Piatra Roşie, — nu simple şi dreptunghiulare, — orizontale, — da orizontale, şi nu înclinate; — concentrice şi etajate, — adică cu totul altfel, şi ca sistem de fortificaţie, şi ca tecnică şi ca înfăţişare decât cetatea din scena 75 de pe columnă, — rezultă că nici una din aceste trei cetăţi, sau altele asemenea care se vor mai găsi în Munţii Sebeşului, nu a putut să fie Sarmiz. Basileion, capitala Regelui Decebal,* după cum a început să se creadă, de când s'a constatat că Sarmiz. Dacică nu s'a găsit la Grădiştea H. — aceste cetăţi rămânând să reprezinte palate întărite ale şefilor de triburi dacice, — principi daci, — aşa cum s'a pronunţat V. Pârvan.

Deci putem afirmă că *dacă sculpturile de pe Columna lui Trajan reprezintă cât de puţin ceva real,* şi dacă cetatea din scena 75 reprezintă Sarmizegethusa Dacică, aşa cum cred toţi archeologii, atunci Cetatea Sarmiz. Dacică s'a găsit pe dealurile de la Subcetate şi în nici un caz în una din cele trei Cetăţi din Munţii Sebeşului.

Şi în fine Cichorius, care a interpretat scenele de pe columnă comparându-le cu terenul, acest archeolog, fără să-şi închipue că Sarmiz. Dacică s'a găsit pe dealurile de la Subcetate, a identificat şi a localizat scena 74, adică scena care se găseşte pe Columnă imediat înaintea scenei 75, cu staţiunea de ape minerale de la Adaquas, care după cum arătai, se găseşte aci în imediata apropiere a dealului de la Subcetate, întărind în mod indirect presupunerea mea.

Dintre argumentele în număr de 12, pe care le-am expus, pentru mine, cele mai puternice rămân tot cele de ordin militar geografic şi topografic, celelalte constituind numai verificări, prin care eu am putut dovedi că ceia ce a văzut ochiul meu de militar, geograf şi topograf, a fost văzut bine.

Şi acum, vă rog, să-mi daţi voe să sfârşesc reînoind apelul pe care l-am făcut către istorici în prefaţa lucrării mele intitulată *„Luptele lui Mihai-Viteazul cu Polonii“*, pe care am publicat-o acum 34 de ani, pe când eram abia sublocotenent, şi anume: „Şi nu mă opresc a preconiză o conlucrare a istoricului cu militarul numai pentru reconstituirea faptelor propriu zise şi a organizaţiei noastre militare, ci istoricul trebue să caute alianţa militarului pentru luminarea întregului nostru trecut“.

După terminarea expunerii au luat cuvântul:

D-l Prof. G. Cantacuzino, care a afirmat că nu crede că staţiunea Sarmategte a T. Peut. reprezintă Sarmizegethusa, nici cea dacică, nici cea romană, ci o altă localitate. Dar admite că această localitate (Sarmategte) a putut să se găsească la Subcetate, unde nu crede însă că s'a găsit Sarmiz. Dacică.

D-l Prof. Tudor arată că din săpăturile făcute în anii 1937 şi 1939 nu s'a putut dovedi că la Subcetate s'a găsit Sarmiz. Dacică, ci numai o săracă staţiune preistorică; iar argumentele aduse de mine nu pot dovedi că acolo s'a găsit S.-Dac., care d-sa crede că s'a găsit în M-ţii Sebeşului, având în vedere textul lui Dio Cassius, care spune că Trajan a ajuns la Sarmiz. ocupând munţii întăriţi cu ziduri.

D-l Prof. Berciu arată că în urma săpăturilor făcute s'a dovedit că la Subcetate s'a găsit în adevăr o cetate caracterizată dacică cu valul făcut din pământ bătut între două rânduri de palisade distanţate la 4 m., iar în ce priveşte ceramica, cea găsită pe înălţimea Măgura (cota 438) este mai veche şi datează cam din anul 1800 în d. Chr., iar cea găsită în interiorul cetăţii, este mai nouă şi poate fi datată de prin anii 400-350 în d. Chr., adică înainte de invazia Celţilor. Nu crede însă că aci s'a găsit Sarm. Dac., ci o cetate ca multe altele din cuprinsul Daciei, dintre care un număr însemnat se găsesc aşezate pe teren închinat ca şi cetatea de pe dealurile de la Subcetate.

La aceste obiecţii am răspuns:

1) Numele de Sarmategte este identificat de toţi archeologii drept Sarmizegethusa, fie cea dacică, fie cea romană; şi dacă nu ar fi, nici una nici cealaltă, ar însemnă că amândouă aceste localităţi ar fi fost excluse din T. Peut., ceia ce nu pare admisibil.

2) Dacă D-l Prof. G. Cant. admite ca staţiunea Sarmategte a T. Peut., conform distanţelor arătate în aceste tabele, s'a putut localiză la Subcetate, este posibil ca Sarm. Dac. să se fi putut găsi aci.

3) Faptul că s'a constatat că pe dealurile de la Subcetate se găseşte o cetate dacică caracterizată, constitue un pas înainte în sensul recunoaşterii propunerii mele.

4) Faptul că aci s'a găsit ceramică datată din anii 400-350, şi chiar din anul 1800 în d. Chr., dovedeşte odată mai mult că aşezarea este dacică, deoarece V. Pârvan a afirmat că Dacii s'au stabilit în Dacia cel mai de vreme începând din anul 1800 în d. Chr.

5) Sărăcia ceramică nu poate constitui o dovadă contra părerii că aci s'a găsit Sarmiz. Dac., dacă ne gândim la traiul simplu pe care îl duceu Geţii pe timpul lui Dromichaites (a. 300 în d. Chr.).

6) Deşi sunt şi alte cetăţi dacice în ţară aşezate pe teren înclinat şi care ar puteà să fie identificate cu cetatea din sc. 75 de pe Columnă, cetate care este considerată de toţi archeologii ca fiind Sarm. Dac., totuşi eu o identific cu cetatea dela Subcetate, deoarece scena 75 este penultima scenă a răsboiului întâiu dacic, care războiu s'a sfârşit prin ajungerea armatei romane în faţa Sarmizegethusei; şi această cetate se găseşte aşezată în mijlocul Câmpiei Haţegului, *adică în centrul bastionului, în limitele căruia Decebal a concentrat toate mijloacele de rezistenţă pe care le-a opus Romanilor în cursul primului războiu dacic, şi prin căderea căruia acest prim războiu a luat sfârşit.*

şi 7) Din descrierea lui Dio Cassius rezultă că *Trajan a ajuns în faţa Sarmizegethusei după ce a cucerit munţii întăriţi cu ziduri,* [1]) carii de fapt sunt M-ţii Sebeşului, căci în adevăr pe aci a pătruns în cele din urmă Trajan în Câmpia Haţegului, — *iar nu că a găsit Sarmizegethusa în aceşti munţi.*

Dealtfel o *capitală de ţară* nu a putut să se găsească pe un munte înalt de 1250 m. care nu este locuit nici acum, şi nu a putut să fie locuit nici pe timpul Dacilor, cum este Grădiştea Muncelului, unde se crede că s'a găsit Sarmiz. Dacică; fără să mai vorbim că cetăţile din M-ţii Sebeşului sunt construite, după cum am arătat, cu o technică cu totul alta decât cetatea reprezentată în scena 75, care este considerată drept Sarm. Dacică. Şi având în vedere că pe Col. lui Tr. nu se găseşte reprezentată nici o cetate dacică cu înfăţişarea celor trei cetăţi din M-ţii Sebeşului, *adică cu incinte rotunde, multiple, concentrice şi etajate,* — şi cred că dacă Trajan, sau colaboratorii săi ar fi văzut şi atacat vreuna din aceste cetăţi, sau vreuna la fel cu ele, nu ar fi lipsit să le nemurească pe columna sa, — zic, sânt de părere că trebue să ne gândim, dacă aceste cetăţi sunt în adevăr de origină dacică sau de altă origină; — căci eu nu cred că Trajan a permis să se reprezinte pe columnă lucruri care nu au fost în realitate, mai ales când vedem că sclupturile sunt executate cu foarte multă atenţie şi migală, şi în special cu o nesăfârşită varietate de scene şi aspecte, adică ne fiind nimic poetizat sau simbolizat.

---

[1]) „Urcându-se mereu pe înălţimi, luând colinele una după alta cu mari pericole, ajunge la capitala Dacilor".

Tip. „Presa Noastră" — Ploeşti